

Κάστρο Τρικάλων Castle in Trikala

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
19η ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
ΤΡΙΚΑΛΑ 2014

MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS
19th EPHORATE OF ANTIQUITIES IN TRIKALA
TRIKALA 2014

Αποκατάσταση τμημάτων
τρίτου διαζώματος

Restoration of parts
on the third diazoma of the byzantine

Κάστρου Τρικάλων

Castle in Trikala

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

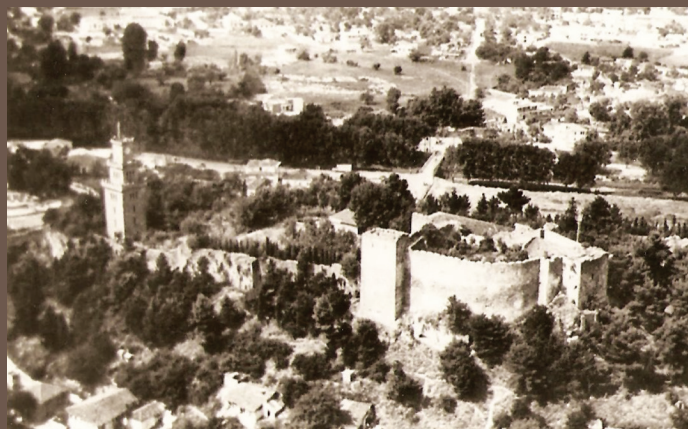
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
19η ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
ΤΡΙΚΑΛΑ 2014

MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS
19th EPHORATE OF ANTIQUITIES IN TRIKALA
TRIKALA 2014

Το κάστρο των Τρικάλων έλαβε τη σημερινή του μορφή κατά την οθωμανική περίοδο, οπότε και έγιναν εκτεταμένες εργασίες που ενσωμάτωσαν μεγάλα τμήματα της βυζαντινής οχύρωσης. Η τελευταία εδράζεται σε τμήματα οχύρωσης της ακρόπολης της αρχαίας Τρίκκης, όπως επιβεβαιώνεται από τη χρήση ογκολίθων στη μεταγενέστερη βυζαντινή οχύρωση, που εντοπίζονται σε τμήματα της δυτικής πλευράς. Η καίρια θέση του κάστρου, στο βορειοδυτικό τμήμα της πόλης των Τρικάλων, στην κορυφή των νότιων απολήξεων χαμηλής λοφοσειράς, προσφέρει πλήρη κατόπτευση της γύρω περιοχής, ελέγχοντας τα περάσματα από και προς τη Μακεδονία, την Ήπειρο αλλά και την υπόλοιπη Θεσσαλία. Επιπλέ-

ον, η φυσική προστασία που πρόσφερε ο Ληθαίος ποταμός, στα δυτικά, και ο λόφος του Προφήτη Ηλία, στα ανατολικά, καθιστούσαν το κάστρο σημαντικότερο στην ευρύτερη περιοχή. Τη στρατηγική σημασία της θέσης είχε αναγνωρίσει και ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός, ο οποίος στο πλαίσιο της ανακαίνισης των οχυρώσεων των Θεσσαλικών πόλεων, πρόεβη, σύμφωνα με τον ιστορικό Προκόπιο, στη ριζική ενίσχυση του κάστρου της Τρίκκης, στα μέσα του 6ου αι. μ.Χ. Αναφορά του κάστρου γίνεται και στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα, σε χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου.

The castle of Trikala was given its current form during the Ottoman period, when extended works, which incorporated large parts of the Byzantine fortification, took place. The latter abuts on parts of the fortification of the acropolis of ancient Trikke, as verified by the use of boulders at the later Byzantine fortification, which are located at parts of the west side. The key location of the castle, at the northeastern part of the town of Trikala, at the top of the southern endings of a low spine of hills, offers full sighting of the surrounding area, thus controlling the passes to and from Macedonia, Epirus as well as the rest of Thessaly. Furthermore, the natural

protection that the river Lithaios, in the west, and the hill of Prophet Elias, in the east, offer, made the castle one of primordial importance in the wider area. The emperor Justinian had also acknowledged the strategic importance of the location, who, in the context of the renovation of the fortifications of the towns of Thessaly, proceeded, according to the historian Prokopios, to the radical reinforcement of the castle of Trikke, in the middle of 6th century A.D. Reference of the castle is also made in the first half of the 14th century A.D., at a chrysobullon of the emperor Andronikos III Palaiologos.

Η χάραξη του κάστρου έχει σχήμα ακανόνιστου τραπεζίου με τον οχυρωματικό περίβολο προσαρμοσμένο στις υψομετρικές καμπύλες του εδάφους. Το ύψος των τειχών κυμαίνεται, ανάλογα με τη μορφολογία του εδάφους, από 8,80μ. έως 12μ., ενώ το πάχος ποικίλει από 1,50μ. έως και τα 2,10μ. Στην ανώτερη επιφάνεια του περιβόλου υπάρχει περίδρομος με οδοντωτές επάλξεις. Η οχύρωση καλύπτει έκταση δέκα περίπου στρεμμάτων και διαιρείται με δύο εγκάρσια τείχη σε τρεις επάλξεις, σχεδόν ισόπεδους, οχυρωματικούς περιβόλους· στοιχείο της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής κυρίως κατά τη μεταγενέστερη βυζαντινή περίοδο, που συναντάται στο Μυστρά και στο κάστρο της Άρτας και των Σερβίων. Το κάστρο ενισχύεται από επτά τετράγωνους πύργους, ενώ η αμυντική του επάρκεια από πολλές τοξοθυρίδες, οι οποίες παρατηρούνται κυρίως στην ανατολική, δυτική και βόρεια πλευρά του δεύτερου και τρίτου περιβόλου.

The ground plan of the castle has a shape of irregular trapeze with the fortification wall adjusted to the hypsometric curves of the ground. The height of the walls ranges, depending on the morphology of the ground, from 8.80m to 12m, whilst the thickness ranges from 1.50m to 2.10m. At the highest surface of the walls there is a peripheral wall with battlements. The fortification covers an area of approximately one hectare and is divided by two transverse walls into three superimposed, almost level, fortification walls; an element of the fortification architecture mainly during the later Byzantine period, which is found at Mystras and at the castle of Arta. The castle is reinforced with seven square towers, whilst its defensive sufficiency is strengthened with many arrow slits, which are mainly found at the east, west and north side of the second and third fortification wall circuits.

Η είσοδος στο κάστρο γίνεται μέσω τοξωτής πύλης με λίθινο περιθύρωμα, στη δυτική πλευρά του πρώτου οχυρωματικού περιβόλου, ενώ στην ανατολική πλευρά του ανοίχθηκε δεύτερη είσοδος το 1960. Ένα εσωτερικό ψηλό τείχος, το οποίο ενισχύεται με πύργο χωρίζει τον πρώτο από τον δεύτερο περίβολο, στο μέσον του οποίου υπάχει πύλη από την οποία γίνεται η πρόσβαση στον δεύτερο και ακολούθως στον τρίτο περίβολο. Στο χώρο του δευτέρου περιβόλου υψώνεται σήμερα ο πύργος του ρολογιού, σύμβολο της πόλεως των Τρικάλων, ενώ σύμφωνα με την τοπική παράδοση σ' αυτόν τον χώρο είχαν ανεγερθεί κατά τους βυζαντινούς χρόνους οι ναοί του Αρχαγγέλου Μιχαήλ και της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Δυστυχώς αυτή η παράδοση δεν έχει επιβεβαιωθεί ακόμη από την ανασκαφική έρευνα. Στον ίδιο χώρο κατασκευάσθηκε το 1988 το ανοιχτό δημοτικό θέατρο.

The entrance to the castle is through an arched gate with a masonry gate frame, at the west side of the first fortification wall circuit, whilst at its east side a second entrance was opened in 1960. An internal high wall, which is reinforced with a tower, separates the first from the second wall circuit, in the middle of which there is a gate from which access is made to the second and, subsequently, to the third fortification circuit. At the space of the second circuit, today rises the tower of the clock, a landmark for the town of Trikala, whilst, according to the local tradition, the churches of Archangel Michael and the Saviour's Transfiguration had been erected during the Byzantine years, a tradition which has not been verified by research yet. At the same space the open municipal theatre was built in 1988.

- 1^{ος} Οχυρωματικός περίβολος
1st fortification wall circuit
- 2^{ος} Οχυρωματικός περίβολος
2nd fortification wall circuit
- 3^{ος} Οχυρωματικός περίβολος
3rd fortification wall circuit

ΥΠΟΜΝΗΜΑ - CAPTIONS

1. Αρχική πύλη εισόδου - Original main gate
2. Πύλη εισόδου από το Βαρούσι (1960) - Auxiliary gate from old city (1960)
3. Δημοτικό αναψυκτήριο - Municipal refreshment stand
4. Οικίσκος φύλαξης και πληροφόρησης - Info kiosk
5. Πύργος ρολογιού - Clock tower
6. Υπαίθριο δημοτικό θέατρο - Outdoor municipal theater
7. Πυριτιδαποθήκη - Powder magazine

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
19Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
ΤΡΙΚΑΛΑ 2014

Ο τρίτος οχυρωματικός περίβολος αποτελεί το σημαντικότερο τμήμα της οχύρωσης και καταλαμβάνει το βορειοανατολικό, υψηλότερο, τμήμα του κάστρου. Πρόκειται για την ακρόπολη του φρουρίου ή το εσωτερικό οχυρό (Ις Kale), όπως αλλιώς αποκαλείται. Στον εσωτερικό χώρο σώζεται η πυριτιδαποθήκη, καμαροσκέπαστο μονόχωρο κτίσμα, η κλίμακα ανόδου για τις επάλξεις και τμήματα του περιδρόμου. Η περιτείχιση της ακρόπολης ακολουθεί τη μορφολογία του εδάφους και σχηματίζει ένα ακανόνιστο τεταρτοκύκλιο, μήκους 174μ. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η νότια πλευρά του περιβόλου, όπου είναι ορατοί ογκόλιθοι, που προέρχονται από την αρχαία ακρόπολη, και πωρόλιθοι, υπολείμματα της οικοδομικής φάσης της εποχής του Ιουστινιανού. Το ύψος του τείχους της ακρόπολης κυμαίνεται μεταξύ των 11μ. και 15μ., ενώ το πάχος του ποικίλει μεταξύ 1,20μ. και 1,50μ.. Η ανώτερη επιφάνεια της οχύρωσης επιστέφεται περιμετρικά από οδοντωτές επάλξεις, πίσω από τις οποίες βρίσκεται ο περίδρομος πλάτους 0,90μ. Ο περίβολος ενισχύεται με τέσσερις τετράγωνους πύργους, ενώ η πρόσβαση είναι δυνατή μέσω πύλης, πιθανότατα τοξωτής στη δυτική πλευρά του περιβόλου, η οποία ενισχύεται από τον πύργο Π4. Από τους πύργους, ο πύργος Π1, στη νοτιοανατολική γωνία του περιβόλου, είναι ο επιβλητικότερος, καθώς η εξωτερική του πλευρά φτάνει σε ύψος τα 15μ. και είναι ο μόνος που διατηρεί οδοντωτές επάλξεις. Για την κατασκευή του ακολουθείται το βυζαντινό πλινθοπερικείμενο σύστημα δόμησης με την χαρακτηριστική παρεμβολή συμπαγών οπτόπλινθων. Σε αντίθεση ο πύργος Π2, στη βόρεια πλευρά του περιβόλου, φαίνεται να κατασκευάστηκε σε διαφορετική εποχή, καθώς οι εσωτερικοί του τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από λαξευμένους λίθους, κατά το ισόδομο σύστημα και χωρίς την παρεμβολή πολλών πλίνθων, όπως οι εξωτερικοί. Οι πύργοι Π3 και Π4 αποτελούν μεταγενέστερες προσθήκες.

The third fortification wall circuit comprises the most important part of the fortification and occupies the northeast, highest, part of the castle. It is the acropolis of the fort or the internal fortress (İç Kale), as it is otherwise called. In the interior space the powder magazine is preserved, a vaulted single-room building, the staircase to the battlements, and parts of the peripheral wall. The design of the acropolis follows the morphology of the ground and forms an irregular quadrant, of a length of 174m. The south side of the wall is of interest, where boulders, which come from the ancient acropolis, are visible, as well as limestone blocks, remnants of the building phase of the Justinian era.

The height of the wall of the acropolis ranges between 11m and 15m, whilst the thickness ranges between 1.20 and 1.50m. The highest surface of the fortification is crowned on its perimeter by battlements, behind which there is the walkway 0.90m wide. The acropolis wall is reinforced with four square towers, whilst access is possible through a gate, possibly an arched one, at the west side of the wall, which is reinforced by the tower Π4. Of the towers, Π1, at the southeast corner of the wall, is the most imposing, as its external side reaches 15m of height and it is the only one that maintains the battlements. For its construction, the byzantine cloisonné wall masonry, with stone blocks enclosed in bricks, is applied. In contrast, tower Π2, at the north side of the wall, seems to have been built at a different era, as its internal walls are made from carved stones, according to the isodomic masonry and without the interference of many bricks, as seen on the external walls. The towers Π3 and Π4 comprise later additions.

- Ανάκτηση των πύργων Π3 και Π4 με αργολιθοδομή δύο ορατών όψεων και αρμολόγηση αυτών.
- Ανάκτηση και αρμολόγηση του μεταπυργίου διαστήματος Π3-Π4 με αργολιθοδομή μίας ορατής όψης.
- Ανάκτηση των επάλξεων του βορειοανατολικού τείχους.
- Συντήρηση στοιχείων όψεων πυριτιδαποθήκης, καθώς και της καμάρας αυτής.
- Κατασκευή στέγης και δαπέδων πύργου Π1.
- Κατασκευή ξύλινων οροφών πύργων Π3, Π4 και διαμόρφωση βατού δώματος με υδραυλικό κονίαμα από πάνω.
- Τοποθέτηση νέων κουφωμάτων στους πύργους και στην πυριτιδαποθήκη.
- Ενίσχυση της υποθεμελίωσης με ενέματα.
- Εργασίες περιβάλλοντος χώρου.
- Αποκατάσταση του πύργου Π2.

Στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ
πραγματοποιήθηκαν

- Recovery of the towers Π3 and Π4 with rubble of two visible facades and pointing mortar joints.
- Recovery and jointing of the curtain wall Π3- Π4 with rubble of one visible facade.
- Recovery of the northeast wall battlements.
- Conservation of the facades of the powder magazine and its vault.
- Roof and floor construction in tower Π1.
- Construction of wooden roofs at the towers Π3 - Π4 and formation of an accessible flat roof with hydraulic mortar on top.
- Installation of new wooden frames at the towers and at the powder magazine.
- Reinforcement of the foundations with injection grouting.
- Environment preservation and enhancement works.
- Restoration of the tower Π2.

In the framework of NSRF
(2007-2013)

the following works were
carried out

Οι εργασίες στερέωσης και αποκατάστασης του κάστρου των Τρικάλων υλοποιήθηκαν με στόχο τη διατήρηση της αυθεντικότητάς του και τη συνολική ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου, μέσω της βελτίωσης των συνθηκών επισκεψιμότητάς του, με πλήρη ενημέρωση από πινακίδες σήμανσης και πληροφόρησης, και από έντυπο υλικό, τονίζοντας παράλληλα την ένταξή του στο δίκτυο σημαντικών μνημείων που υφίστανται πάνω στους οδικούς άξονες Καρδίτσας - Φαναρίου - Πύλης - Ελάτης - Περτουλίου αλλά και Καρδίτσας - Φαναρίου - Τρίκαλων - Μετεώρων, μνημείο εγγεγραμμένο στον κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

The works of conservation and restoration of the castle of Trikala were conducted aiming at the preservation of its authenticity and the integral enhancement of the archaeological site, through the improvement of the visitor access and facilities, by providing information with signs and printed material, highlighting, at the same time, its integration in the network of important monuments on the routes of Karditsa – Fanari – Pili – Elati – Pertouli as well as of Karditsa – Fanari – Trikala – Meteora, a monument registered on the UNESCO World Heritage list.

Το έργο: «Αποκατάσταση τμημάτων τρίτου διαζώματος κάστρου πόλης Τρικάλων», υλοποιήθηκε με αυτεπιστασία από τη 19η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Εντάχθηκε με προϋπολογισμό 700.000 Ευρώ στο Ε.Π. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ – ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ – ΗΠΕΙΡΟΥ 2007-2013 στον Άξονα Προτεραιότητας 4 ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΡΓΟΥ

Διεύθυνση έργου - εποπτεία - συντονισμός:

Κρυστάλλω Μαντζανά
Αρχαιολόγος - Διευθύντρια Εφορείας
Αρχαιοτήτων Τρικάλων

Εκπόνηση Μελέτης:

Κρυστάλλω Μαντζανά
Αρχαιολόγος - Διευθύντρια Εφορείας
Αρχαιοτήτων Τρικάλων

Χρήστος Τσιλιμίγκας

Πολιτικός Μηχανικός - Τμηματάρχης
Τεχνικού Τμήματος και κτιριακών
εγκαταστάσεων Εφορείας Αρχαιοτήτων
Τρικάλων

Δήμητρα Βλαχάβα

Αρχιτέκτων Μηχανικός

Δημήτριος Οικονόμου

Πολιτικός Μηχανικός

Γεώργιος Ηλιόπουλος

Αγρονόμος - Τοπογράφος Μηχανικός

Ομάδα επίβλεψης:

Χρήστος Τσιλιμίγκας
Πολιτικός Μηχανικός - Τμηματάρχης
Τεχνικού Τμήματος και κτιριακών
εγκαταστάσεων Εφορείας Αρχαιοτήτων
Τρικάλων

Στυλιανή Λαφαζάνη

Αρχιτέκτων Μηχανικός

Δήμητρα Βλαχάβα

Αρχιτέκτων Μηχανικός

Εργατοτεχνικό προσωπικό:

Δημήτριος Γιαννουλάκος
Αθανάσιος Δήμου
Ιωάννης Δήμου

Νικόλαος Δήμτσας
Χρήστος Καρράς
Ευάγγελος Κατσαβός
Κων/νος Κουρκούνης
Βασίλειος Κοφίνας
Αθανάσιος Μπασαράς
Κων/νος Νάσιος †
Δημήτριος Νταϊάκας
Νικόλαος Ντόκος
Ηλίας Οικονόμου
Αριστέιδης Σωτηρίου

Υπόλογος:

Σπυριδούλα Περγαντή

Διοικητική - διαχειριστική υποστήριξη:

Κων/νος Ράπτης
Ευαγγελία Μπαταβάνη

Κείμενο - σχεδιασμός φυλλαδίου:

Κρυστάλλω Μαντζανά
Αρχαιολόγος - Διευθύντρια Εφορείας
Αρχαιοτήτων Τρικάλων

Δήμητρα Βλαχάβα

Αρχιτέκτων Μηχανικός

Μετάφραση: «Ερμινεία»

Επιμέλεια αγγλικού κειμένου:

Ευαγγελία Ντάφη,
Δρ αρχαιολόγος

Φωτογραφίες - Σχέδια:

Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων
Τρικάλων
Αλέξανδρος Ευθυμιόπουλος

The project: "Restoration of parts of the third fortification circuit of the castle of the town of Trikala", was implemented with direct labour by the 19th Ephorate of Byzantine Antiquities. It was included with a budget of EUR 700,000 in the O.P. OF THESSALY - CENTRAL GREECE - EPIRUS 2007 - 2013 at the Priority Axis 4 SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND QUALITY OF LIFE IN THESSALY.

PROJECT CONTRIBUTORS

General supervision:

Krystallo Mantzana,
archaeologist,
Director of the 19th E.B.A.

Preparation of the Study:

Krystallo Mantzana,
Archaeologist,
Director of the 19th E.B.A.

Christos Tsilimigias,
Civil engineer, Head of the Technical
Department of the 19th E.B.A.

Dimitra Vlachava,
Architect Engineer

Dimitrios Oikonomou,
Civil Engineer

Georgios Iliopoulos,
Rural and surveying engineer

Supervising Group:

Christos Tsilimigkas,
Civil Engineer - Head of Department
of the Technical Department and
of buildings of the Ephorate of
Antiquities of Trikala

Styliani Lafazani,
Architect Engineer

Dimitra Vlachava,
Architect Engineer

Technical staff:

Dimitrios Giannoulakos
Athanassios Dimou
Ioannis Dimou
Nikolaos Dimtsas
Christos Karras

Evangelos Katsavos
Konstantinos Kourkounis
Vasileios Kofinas
Athanassios Mpasaras
Konstantinos Nasios†
Dimitrios Ntaikas
Nikolaos Ntokos
Ilias Oikonomou
Aristeidis Sotiriou

Accounting Officer:

Spyridoula Pergandi

Administration-management support:

Konstantinos Raptis
Evaggelia Mpatavani

Text - Brochure editors:

Krystallo Mantzana,
Archaeologist,
Director of the 19th E.B.A.

Dimitra Vlachava,
Architect Engineer

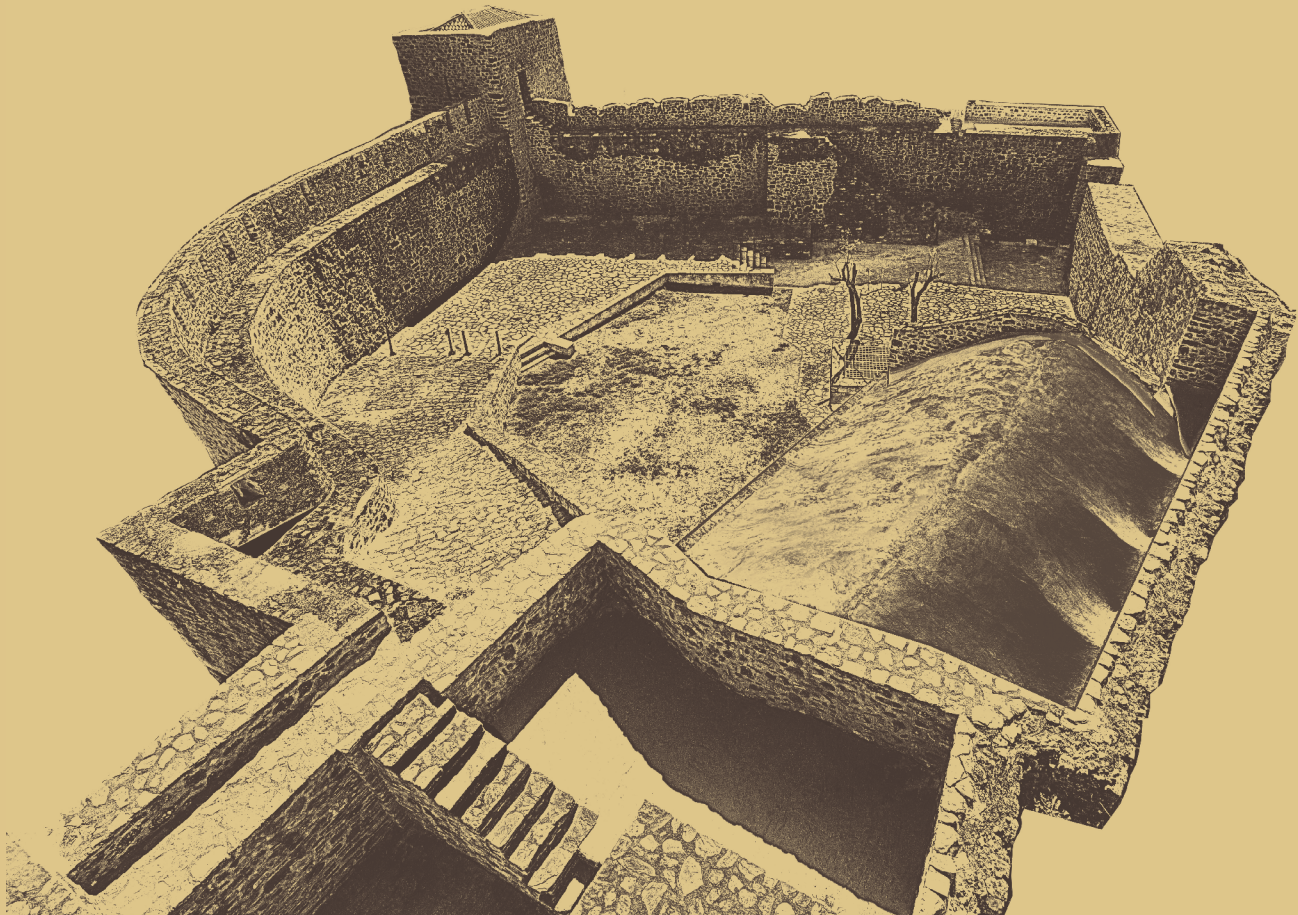
Translation: «Erminia»

English text editing:

Evangelia Ntafi,
Archaeologist PhD

Photographs - Plans:

Archive of the 19th EBA.
Alexandros Efthymiopoulos

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
19^η ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Τέρμα Προφήτη Ηλία, 421 00 Τρίκαλα
Τ: 24310 76647

MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS
19th EPHORATE OF ANTIQUITIES IN TRIKALA

End of Profitis Ilias street, 421 00 Trikala
T: +30 24310 76647